

והוא עשירי לעזרא — דאית ליה זכות אבות, ומשום כן לא מצוי רבן גמליאל עניש ליה.⁽⁵⁵⁾

אתו ואמרו ליה לרבי אלעזר בן עזריה: האם ניהא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא?

אמר להו: איזל ואימליך באינשי ביתי!

אזל ואמליך בדביתחו [באשתו]⁽⁵⁶⁾.

אמרה ליה

כח-א אף שימנוך היום, דלמא מעברין לך מנשיאותך לאחר מכן.

אמר לה: לשתמש אינשי, מוטב לו לאדם להשתמש אפילו יומא חדא בכסא דמוקרא [כוס זכוכית יקרה], ואף אם למחר ליתבר, תשבר כוס זו. ומשל הוא, שכדאי לנצל את מעמדו הניתן לו היום, אף כי יתכן שינטל ממנו בקרוב.

אמרה ליה אשתו: ואיך תהיה לנשיא? הרי לית לך חירותא [שערות לבנות] המראות על זקנה, ונאה לדרשן להיות זקן.

ההוא יומא, בר תמני פרי [שמונה עשרה] שני הוה רבי אלעזר בן עזריה. אתרחיש ליה ניסא, ואהדרו ליה תמני פרי דרי חירותא [שמונה עשרה שורות של שער שיבה].

והיינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה, במשנה לעיל [יב ב]: הרי אני "כבן" שבעים שנה, ולא קאמר "בן שבעים שנה", כי צעיר לימים היה, אלא שהיה נראה "כבן שבעים שנה".⁽¹⁾

תנא: אותו היום שנתמנה רבי אלעזר בן עזריה, סלקוהו לשומר הפתח של בית המדרש, וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס.

שכל זמן שהיה רבן גמליאל נשיא, היה מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו [שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים, יומא

חששו, משום שעשיר היה.

55. ביערות דבש [יח] ביאר שיחוסו לעזרא יצילנו מעונש על העברת הנשיאות משבט יהודה לשבט אחר, וכמו שמצינו בירושלמי [הובא בתוס' סנהדרין ה א] שרבי היה נשיא כי בא מבית דוד רק מן הנקבות, והרי גם כל הכהנים מתייחסים לשבט יהודה מהנקבות, כי אהרן נשא את אחות נחשון משבט יהודה, ונמצא שיחוסו של ראב"ע מצד עזרא הכהן שוה ליחוסו של רבן גמליאל לשבט יהודה.

56. ביערות דבש [יח] ביאר שהיה חייב לימלך בה, כי "חמר ונעשה גמל צריך ליטול רשות מאשתו, משום שממעט בעונה". וכיון שעונת

תלמיד חכם הוא משבת לשבת. ועונת נשיא היא מחודש לחודש [אבות דרבי נתן] וכיון שנתמעטה עונתו, היה צריך ליטול רשות מאשתו.

עוד כתב [ח"א ג] שרצה לבדוק עצמו אולי הוא גאה, כי אין אדם מכיר נגעי עצמו, ואמר שאם הוא מתקבל לאנשי ביתו בהכרח שהוא ענו.

1. הרמב"ם בפיה"מ [יב ב] ביאר שהיה צעיר לימים, אלא מפני שהיה מרבה חשנות וללמוד ולקרנות יום ולילה עד אשר תשש כוחו, ונזרקה בו שיבה, וחזר כזקן בן שבעים שנה, והיה התחלת השיבה ברצונו, כמו שנתבאר בסוגיין.

עב ב], לא יכנס לבית המדרש!⁽²⁾

וההוא יומא שניתנה הרשות לכולם ליכנס, אתוספו כמה ספסלי⁽³⁾ בבית המדרש.

אמר רבי יוחנן: פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, במנין הספסלים שנותוספו באותו יום.

חד אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי!

וחד אמר: שנוספו שבע מאה ספסלי!

וכשראה רבן גמליאל שנתוספו תלמידים רבים, הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל, ודאג שלא יענש על שהיה מונעם מלבוא.

אמר: דלמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל?!

אחזו ליה, הראו לו לרבן גמליאל בחלמיה, חצבי חירוי דמליין קיטמא [כדים לבנים מלאים אפר], ורמזו לו בכך שהצדק עמו, כי

מי שאין תוכו ככרו אינו ראוי לבית המדרש, והוא דומה לכד נאה שבתוכו דבר שפל כאפר.⁽⁴⁾

ומסיקה הגמרא: ולא היא, שאין ראוי למנוע שום אדם מבית המדרש.

והחיא שהראו לו כך בחלומו — כדי ליתרבי [להניח] דעתיה הוה דאחזו ליה.

תנא: מסכת עדויות — בו ביום שנתמנה רבי אלעזר בן עזריה נשנית.

וכל היכא דאמרינן במשניות "בו ביום" — ההוא יומא הוה.

ולא היתה הלכה שהיתה תלויה [מסופקת] בבית המדרש, שלא פירשוה, כי מתוך שהתרבו התלמידים, התרבה החידוד והפולס.

ואף רבן גמליאל לא מנע את עצמו מבית המדרש תחת נשיאותו של רבי אלעזר בן

שילמד לשם כבוד וכדו' ומותר ללמדו, כי מתוך שלא לשמה יבא לשמה.

וראה במכתב מאליהו [ח"ג 124] שודאי אין הכוונה לתלמיד צבוע במעשיו, אלא שמקור מעשיו אינו כולו מחמת פנימיותו, כי גם גורם חצוני משפיע עליו.

3. במשכנות יעקב דקדק שהגמרא לא נקטה ריבוי "תלמידים" אלא "ספסלי", להורות שמאותו יום ואילך למדו מיושב, אבל כל ימי רבן גמליאל למדו מעומד, כמבואר במגילה [כא א].

4. ע"פ מהרש"א. והחיד"א בפתח עינים כתב שלא הראוהו דבר שאינו נכון, אלא משל

2. בתוס' רא"ש ביאר שעשה כך משום שאמרו [חולין קלג ב]: הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון, הריהו כזורק אבן למרקוליס. ורבי אלעזר בן עזריה סבר, דהיינו דוקא אם ידוע שאינו הגון, [וראה כס"מ ת"ת ד א שמכאן למד הרמב"ם שמלמדין ל"תם"].

וביד אליהו העיר איך ידעו בכל אחד אם תוכו ככרו, ולכן ביאר שנחלקו אם מותר ללמוד [או ללמד] שלא לשמה, ורבן גמליאל הכריז שאסור, ואילו רבי אלעזר סבר שמותר כי מתוך כך יבא ללמד לשמה.

ובערוך השלחן [יו"ד רמו כא] כתב שתלמיד שאינו הגון אין מלמדין אותו שמא ילמד שלא לשמה, ורבי אלעזר סבר דהיינו בלומד על מנת לקנטר, אך זה שאין תוכו ככרו, אין חשש אלא

עזריה, אפילו שעה אחת. (5)

דתנן [ידיים ד ד]: בו ביום בא יהודה, שהיה גר עמוני, לפניהם בבית המדרש.

אמר להם: מה אני לבוא בקהל?

אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבוא בקהל!

אמר לו רבי יהושע ליהודה גר עמוני: מותר אתה לבוא בקהל!

אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע: והלא כבר נאמר [דברים כג ד] "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'", ואיך עלתה על דעתך להתירו? (6)

אמר לו רבי יהושע: וכי עמוני ומואב, במקומן הן יושבין? והלא כבר עלה סנחריב מלך אשור, ובלבל את כל האומות, שנאמר בדברי סנחריב [ישעיה י יג] "ואסיר גבולות עמים, ועתידותיהם שופתי [בזותי], ואוריד כאביר יושבים" — שהעביר את כל יושבי

הארצות ממקומם למקום אחר, בכדי שלא יתחזקו וימרדו בו. (7)

לפיכך, אין הבאים מארץ עמון בחזקת עמונים, אלא כל גוי בכל מקום שהוא, הוא ספק עמוני. אבל אין לאסרו משום כן, שהרי העמונים הם מיעוט בין אנשי העולם, והולכים אחר רוב העולם שאינם עמונים, ותולים דכל דפריש מרובא פריש (8).

אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר [ירמיה מט ו] "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמוני, נאם ה'", וכבר שבו הם למקומם. לפיכך, כל הבא מארץ עמון הריהו בחזקת עמוני, ואסור לבוא בקהל.

אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר [עמוס ט יד] "ושבתי את שבות עמי ישראל". ובכל זאת עדיין לא נתקיימה נבואה זו, ועדיין לא שבו. וכמו כן נבואת שיבת בני עמון עדיין לא נתקיימה, ועדיין לא שבו לארצם.

מיד עשו כדברי רבי יהושע, והתירוהו

שמשתמע בשני אופנים, והאמת היא שהכוונה שאין להוציא אלא תלמידים שתוכם כאפר.

5. הרמב"ם בפיה"מ נידים שם] נקט שלא רצה להבטל מתורה. ו'הכותב' ביאר שלא רצה להחזיק במחלוקת.

6. בתוס' יו"ט שם תמה וכי סבר רבן גמליאל שרבי יהושע אינו יודע פסוק מפורש בתורה, והרי כל שאלת הגר היתה מפני שידע שיש חילוק בין עמוני לכל גר. וביאר, שרבן גמליאל דרש מכפלות התבות "לא יבא" שבא הכתוב לאסור אפילו בזמן שיהא ספק באיסורם. ובשאלת יעב"ץ [א מו] כתב שדייק מלשון

"עמוני" ולא "עמוני", שכל הדר בארץ עמון ומואב בכלל האיסור, כי נקרא בשם האומה שנממע בתוכה.

7. בתוס' ר"י החסיד תמה הרי אמרו במגילה [יא ב] ש"עמוני ומואב יושבים במקומם", וכתב שבמגילה גורסים רק "מואב", ואת עמון בלב סנחריב, ע"ש באריכות.

8. בשער המלך [איסו"ב טו כא] כי אף שדורשים "עמוני ודאי ולא עמוני ספק" צריך להגיע להתר של רוב, כדי להתירו אפילו מדרבנן.

ובמנחת חנוך [תקסא ח] נקט שגם ספק

ליהודה גר עמוני לבוא בקהל.

אמר רבן גמליאל: הואיל והכי הוה, שהלכה נפסקה כמותו,⁽⁹⁾ איזל ואפייסיה לרבי יהושע?

כי מטא רבן גמליאל לביתיה של רבי יהושע, חזינהו לאשיתא [קירות] דביתיה — דמשחרן.

אמר לו: מכותלי ביתך אתה ניכר, שפחמי [נפח] אתה!

אמר לו רבי יהושע: אוי לו לדור שאתה פרנסו, לפי שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים — במה הם מתפרנסים, ובמה הם נזונים! שעד עתה לא ידעת ממה פרנסתי.⁽¹⁰⁾

אמר לו רבן גמליאל: נעניתי ואמרת לך דברים שאין ראוי לאומרם. מחול לי!

לא אשנה ביה רבי יהושע.

הפציר בו: עשה בשביל כבוד אבא [רבן שמעון בן גמליאל נשיא ישראל⁽¹¹⁾] ומחל לי!

אזי פייס רבי יהושע, ומחל לו.

אמרו רבן גמליאל ורבי יהושע: מאן ניזיל ולימא להו לרבנן שנתפייסנו, ויש להשיב את הנשיאות לרבן גמליאל?

אמר להו החווא כובס: אנא אזילנא לומר זאת לחכמים!

שלח להו רבי יהושע לרבנן בבי מדרשא עם הכובס: מאן דלביש עד עתה מרא [מעיל], ימשיך וילבש מרא, אבל מאן דלא לביש מרא, וכי יימר ליה למאן דלביש מרא "שלח מרדך ואנא אלבשיה?" ומשל הוא, שרבן גמליאל הרגיל בנשיאות, ראוי לו להיות נשיא, ולא רבי אלעזר בן עזריה שאינו רגיל בכך.

אמר להו רבי עקיבא לרבנן: טרוקו גלי [סיגרו הדלת], כדי דלא ליתו עבדי דרבן

עמוני רמו שהקב"ה מסכים עמו].

10. התשב"ץ [קמב] ביאר שרבן גמליאל לא ידע מה היא מלאכת רבי יהושע, כי היה עושה אותה בצניעה, שהרי אב בית דין היה, ואמרו [קידושין ע א] "כיון שנתמנה פרנס על הציבור, אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה". אך רב יהושע טען, שראוי היה לו לרבן גמליאל לפשפש במעשיהם של תלמידי חכמים, כדי שלא יהיו ניזונים בצער, וראה שם ביאור נוסף.

11. כך ביאר הגר"א. ורב נסים גאון ביאר שהכוונה להלל, שהיה הנשיא הראשון, והוא מאבות אבותיו.

עמוני אם איקבע האיסור, אסור [ראה מ"מ שם יא ופנ"י קידושין עג וש"ש א א], וכל היתרו רק אם פרשו משום רוב, ולכן תמה למה לא הזכירו הפוסקים שבבתיהם אסורים משום ספק ב"קבוע", וכיון שהספק נולד בגירות, לא יועיל לו הרוב אלא אם פרש ממקומו לפני הגירות. [ואף אם הגירות נחשבת פרישה, הרי נתגייר לפני ביד, ופרישה לפנינו אינה מועילה לבטל הקבוע]. ולכן העלה שסנחריב בטל את הקביעות, וכשפרשו כל אחד לעירו כבר היו מיעוט.

9. רש"י [בעין יעקב] ביאר שרבן גמליאל ראה שרוב החכמים הסכימו עם רבי יהושע, [והבין

גמליאל, ולצערו לרבנן, שסבר שאותו כובס היה עבד רבן גמליאל.

וכשראה כן, אמר רבי יהושע: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לנבייהו דרבנן, ואודיעם.

אתא רבי יהושע לבית המדרש וטרף [הקיש] אכבא.

אמר להו לרבנן: מזה בן מזה וכהן בן כהן שראוי להזאת מי חטאת] יזה מי חטאת לטהר את הטמאים. ואילו מי שאינו לא מזה ולא בן מזה, וכי יאמר למזה בן מזה: אין הזאתך הזאה, משום שמימיך מי מערה [ואינם מים חיים] ואפרך אפר מקלה [אפר סתם של תנור וכירים, ואינו אפר פרה אדומה]?! ומשל הוא, שאין ראוי לרבי אלעזר בן עזריה להדיח את רבן גמליאל מנשיאותו⁽¹²⁾.

אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, רואה אני שנתפייסת עם רבן גמליאל' וכיון שכן יש להחזירו. שהרי כלום עשינו מה שעשינו [להעבירו מנשיאותו] אלא בשביל כבודך, לפיכך, למחר נלך אני ואתה ונשכים לפתחו של רבן גמליאל!

אמרי רבי עקיבא ורבי יהושע: היכי נעביד?

אם נחזיר את רבן גמליאל, ונעבירה לרבי אלעזר בן עזריה מן הנשיאות — אין לעשות כן, כי גמירי הלכה: מעלין בקודש ואין מורידין;

ואילו לקבוע כי נדרוש מר [רבן גמליאל] חד שבתא ומר [רבי אלעזר בן עזריה] חד שבתא — גם אין ראוי לעשות כן, כי אתי רבן גמליאל לקנאויי בו אם ישתווה לו.

אלא, לדרוש רבן גמליאל תלתא שבת⁽¹³⁾, ורבי אלעזר בן עזריה חד שבתא.

והיינו דאמר מר בקשר להלכה מסוימת שנאמרה בשבת בבית המדרש: "שבת של מי היתה? — של רבי אלעזר בן עזריה!"

ואותו תלמיד ששאל לרבן גמליאל ולרבי יהושע "תפלת ערבית רשות או חובה", ועל ידו אירע אותו מעשה — רבי שמעון בן יוחאי הוה.

שנינו במשנה: ושל מוספין כל היום.

אמר רבי יוחנן: אם התאחר והתפלל מוסף אחר שבע שעות, על אף שיצא ידי חובה, נקרא פושע!⁽¹⁴⁾

12. ביאר המהרש"א שרצה לומר כי רבן גמליאל היה משבט יהודה ומזרע בית דוד, ו"מדא" הוא בגד מלכות. ורבי אלעזר בן עזריה כהן היה, וכשם שאין אדם נוגע בכהונה שלך, כן אין לך ליטול את הנשיאות המוכנת לזרע דוד. וכמו שנאמין לכהן ה"מזה" במי חטאת הנוגעים לכהונה שלו, כן אין לדקדק אחר רבן גמליאל במה שנוגע לנשיאות שלו.

13. הרמב"ם גרס "תרי שבתא", ובספר יד דוד

ביאר גירסתנו, שבאמת היה הכל של רבן גמליאל כי חזר לנשיאותו, ואילו לרבי אלעזר נתנו רק כדי שלא להעבירו לגמרי, ולכך די בדרשה אחת בחודש.

14. השאגת אריה [ין] הוכיח מכאן, שלרבי יהודה, אף בדיעבד אינו יוצא אחר ז' שעות, שאם לא כן, מה החילוק בין רבי יהודה לרבנן, הרי גם לרבנן אסור לכתחלה. אך המאירי [כו ב הערה 44] נקט שיצא בדיעבד, וראה בתוס'

תנו רבנן: היו לפניו שתי תפלות שעליו להתפלל, (15) אחת של מנחה ואחת של מוסף, מתפלל קודם של מנחה, ואחר כך מתפלל של מוסף (16). שהרי אין זמנה של תפילת המוסף עובר. ואם משום שהמאחר את המוסף נקרא "פושע", הרי כבר איחרה לאחר שבע שעות, ובין כך נקרא "פושע". לפיכך יקדים את המנחה, מפני שזו, מנחה, תדירה [שנוהגת כל יום], וזו, מוסף, אינה תדירה [שאינה אלא בשבתות ומועדים

וראשי חדשים], ותדיר ושאינו תדיר — תדיר קודם (17).

רבי יהודה אומר: מתפלל קודם של מוסף, ואחר כך מתפלל של מנחה. (18)

ורבי יהודה לשיטתו, שסובר כי זמן המוסף הוא עד שבע שעות. הלכך יש להקדימה, מפני שזו מצוה עוברת ולא יוכל לקיימה לאחר שעה שביעית, ואילו זו — תפלת

רא"ש שלרבנן, אף שנקרא "פושע" אינו נענש על כך.

וראה רש"י להלן [מג ב] שפירש "פושע — מתעצל" ומשמע שאם איחר מחמת אריכות תפלת שחרית אינו "פושע", וראה הערה 20.

15. בשו"ע [רפו ד] כתב שדין זה נוהג משעה שש ומחצה, ובראש יוסף כתב שתיבת "ומחצה" הוסיף הרמ"א, כי המחבר נקט כהרמב"ם שזמן מנחה לכתחילה אינו מתחיל אפילו בשש ומחצה, וכיון שאיחר תחלת שש צריך להמתין עד שש ומחצה ואז יתפלל קודם מנחה ואחריה מוסף, וראה עוד בסמוך.

16. הרא"ה כתב שקדימה זו מעכבת, ואם התפלל מוסף קודם מנחה לא יצא. והרשב"א נחלק עליו, וכן פסק הרמ"א [רפו ד].

והמג"א [שם] כתב שאם אין שהות ביום להתפלל שתייהן, יתפלל רק מוסף, כי מנחה יש לה תשלומין בערב, וראה לעיל [כז הערה 1].

17. רש"י [ד"ה מתפלל] הוסיף "להקדימה בתחילת זמנה, שלא יקרא פושע גם עליה", ותמוה, למה הוסיף על הטעם המבואר בגמרא [שמנחה תדירה ממוסף]. וביאר הראש יוסף שכוונת רש"י להעמיד את דברי ת"ק רק במנחה

קטנה אחר ט' שעות ומחצה [כדעת רבני צרפת, וכמבואר בהערה הבאה].

והצל"ח כתב שרש"י הבין מדברי רבי יהודה כי מוסף קודם למנחה, משום ש"מצוה עוברת" עדיפה מ"תדיר", והוקשה לו, אם כן גם לרבנן יהא מוסף עדיף כדי שלא יקרא "פושע". ולכן הוסיף, שגם במנחה המאחר נקרא "פושע" ונמצא שמנחה עדיפה ממוסף משום שמעלת "תדיר" יש רק בה.

ועדיין תמה, איך יקרא "פושע" על מנחה כאשר יכול להתפלל מנחה קטנה, והעלה מכך שרשי סובר כתוס', שהנדרון בסוגיין הוא באופן שאין לו שהות להתפלל אח"כ מנחה, ולכן אם לא יתפלל עתה, יחשב פושע על איחור המנחה. וראה פני יהושע ורש"ש.

18. תוס' [ד"ה הלכה בשם ר"י] נקטו כהרמב"ם [תפלה ג ב], שעיקר זמן מנחה הוא מט' שעות ומחצה, ולכן ביארו שבכל יום מודה ת"ק שיתפלל תחלה מוסף, ונחלקו רק באופן שהיה צריך להתפלל מנחה גדולה, כי היתה לפניו סעודת מצוה, ואז לת"ק מקדים מנחה, ורבי יהודה סבר שמקדים מוסף שזמנו עובר.

ודעת רבינו יונה שזמן מנחה לכתחילה משש ומחצה, ולכן נקט שנחלקו בכל יום משש ומחצה, ולא אמרו "הגיע זמן מנחה" אלא "היו

מנחה — היא מצוה שאינה עוברת תיכף, שהרי זמנה עד פלג המנחה (19).

אמר רבי יוחנן: הלכה כחכמים (20). ומתפלל של מנחה, ואחר כך מתפלל של מוסף!

רבי זירא, כי הוה חליש מגירסיה, ולא היה יכול לעסוק בתורה, הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי.

אמר: כי חלפי רבנן, אז איקום מקמייהו, ואקבל אגרא [שכר] לכל הפחות על מצוה זו של כבוד תלמידי חכמים. (21)

נפק, ואתא רב נתן בר טובי.

אמר ליה רבי זירא: מאן מבני הישיבה אמר שהלכה כרבי יהודה [בנידון של "היו לפניו שתי תפלות"], כבי מדרשא?

אמר ליה רב נתן: הכי אמר רבי יוחנן: אין הלכה כרבי יהודה דאמר: מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, אלא הלכה כחכמים, ומקדים את המנחה תחלה.

אמר ליה רבי זירא: האם רבי יוחנן אמרה להלכה זו?

אמר ליה: אין!

תוס' שעשה של רבים דוחה "עשה דהשלמה".

20. תוס' כתבו שצריך להזהר ביום הכיפורים, לסיים שחרית קודם שש שעות ומחצה. שאם לא כן, יהיו צריכים להתפלל מנחה קודם מוסף, וכדעת רבנו יונה הנ"ל. [אך מדברי רש"י ד"ה ואח"כ] משמע, שעד שבע שעות יש לו להקדים את של מוסף, כדי שלא יקרא "פושע", וכן הבאנו לעיל, כז הערה 4, מהפמ"ג רפ"א א"א ג, וראה הערה 14 שלרש"י אינו נחשב פושע באופן זה].

ובשם ר"י כתבו שאינו צריך להזדרז, כי מה שאמרו שיתפלל מנחה קודם, היינו כשלא יהיה לו שהות אחר כך להתפלל מנחה בזמנה, וצריך עתה להתפלל שתיהן, אבל אם יש לו שהות אחר כך להתפלל מנחה בזמנה, יתפלל קודם מוסף.

21. בפתח עינים ביאר כי אף ששינוי [אבות א] אל תהיו כעבדים המשמשים ע"מ לקבל שכר, היינו במצוה שחייב לעשותה, אך רבי זירא קם לפני התלמידים [רש"י ד"ה כ"ן] וכיון שלא היה חייב לעמוד בפניהם, יכל לעשות כדי לקבל שכר.

שתים לפניו", כי דין הקדימה רק כשדעתו להתפלל שתיהן יחד, אך אם רצונו להתפלל מנחה אחר כך, יקדים מוסף.

והביא דעת רבני צרפת שאין מחלוקת בדין הקדימה, אלא אופני הנידון שלפננו תלויים במחלוקת לגבי זמן מוסף, לתנא קמא זמנו כל היום, ולכן נקט שאם לא התפלל עד זמן מנחה קטנה [בט' שעות ומחצה] יקדים מנחה למוסף, אבל בשש ומחצה מורה לרבי יהודה שיתפלל מוסף תחילה, כי המנחה עדיין לא "עוברת" ועל איחור המוסף יקרא "פושע". ואילו רבי יהודה סובר שאין מוסף ומנחה יחד אלא בשש ומחצה, כי סוף זמן מוסף בשבע שעות, ולכן נקט שבשעה זו מוסף קודם שהוא "עובר" [ע"פ ראש יוסף, והוכיח שזו גם כוונת רש"י, כמבואר בהערה הקודמת].

19. החזון איש [מנחות לג] ביאר ששורש מחלוקתן הוא באופן שלא קרב קרבן המוסף עד זמן תמיד של בין הערבים, איזה מהם יקדם. לחכמים התמיד קודם, משום שהוא תדיר, ואחריו יקרב המוסף. ואף שאין מקריבים שום קרבן אחר תמיד של בין הערבים, כבר כתבו

תנא מיניה רבי זירא מרב נתן דבר זה בשם רבי יוחנן, ארבעין זמנין.

אמר ליה רב נתן: למה מחזר אתה כל כך אחר הלכה זו? וכי מפני שחדא [יחידה] היא לך, ולא שמעת זולתה שום דבר הלכה בשם רבי יוחנן, ולכך חביבה היא עליך כל כך? או מפני שחדת [חידוש] היא לך, משום שהיית סבור שחכם אחר אמרה.

אמר ליה רבי זירא: חדת [חידוש] היא לי, משום דמספקא לי בהלכה זו מי אמרה, והייתי סבור שרבי יהושע בן לוי אמרה! (22)

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות — לשיטת רבי יהודה שכבר עבר זמנה, עליו הכתוב אומר [צפניה ג יח]: "נוגי ממועד אספתי — ממך חיו", מחמת שהעבירו מועדי התפלות, יהיו נוגים [שבורים] ואסופים וכלים.

דנה הגמרא: מאי [מהיכן] משמע דהאי "נוגי" — לישנא דתברא [שברון] הוא?!

מבאר הגמרא: כדמתרגם רב יוסף מקרא

לגבי ענין אחר: תברא אתי על שנאיחון דבית ישראל [היינו על ישראל, בלשון סגי נהור]. על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים! ודרשוהו בין על איחור זמני התפלה, ובין על איחור זמן המועדות.

אמר רבי אלעזר: כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות — לשיטת רבי יהודה שכבר עבר זמנה, עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממך חיו". (23) ו"נוגי", לשון צער הוא — שיהיו עצובים מחמת שעברו על מועדי התפלות.

מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא? — דכתיב [תהילים קיט כח] "דלפה נפשי מתוגה".

רב נחמן בר יצחק אמר: מהכא — מוכח שהוא לשון צער, דכתיב [איכה א ד] "בתולותיה נוגות והיא מר לח".

רב אויא חלש, ולא אתא לפרקא [לדרשה] כח-ב דרב יוסף, שהיה דורש בפומבדיתא בשבת, קודם תפלת מוסף.

וראה בהגהות רש"ק ששכרו שזוכה לבנים ת"ח, ושכר כזה ראוי לבקש, ובכבני יששכר [סיון ה] כתב שעל הפסוק "והדרת פני זקן — ויראת מאלוהיך" דרשו [במדב"ר בהעלותך טו, וראה תורי"ד קידושין לג א] שזוכה ליראת שמים, ומותר לעשות מצוה זו כדי לזכות בשכר האמור בה.

22. האור שמח ביאר שרב זירא היה סבור, שרק רבי יהושע בן לוי לשיטתו סובר כך, כי לדעתו "תפלות כנגד תמידין תקנום". ואם כן, כיון שלא התפלל מנחה אינו משלימה בערבית, משום שעבר זמנו ובטל קרבנו, ולכן היא קודמת

למוסף, כי היא תדירה. אבל למאן דאמר "אבות תקנום", יש למנחה תשלומין בלילה, ואם כן מוסף קודם, כי אין לו תשלומין, וחוששים שיעבור זמנה ותדחה לגמרי. וחידש לו רב נתן, שלכולי עלמא מנחה קודמת.

23. הצ"ח ביאר שלגבי מוסף, נקט לשון "שבר", משום שאין לו תשלומין. אבל לגבי שחרית, נקט רק לשון "צער", משום שיש לה תשלומים במנחה, אף שאין לו שכר תפלה בזמנה. והוכיח נכך שאין למוסף תשלומין אחר שבע שעות. והמהרש"א כתב שבמוסף נקט לשון "שבר" כי אי אפשר להתפללו נדבה כמו